

ŠTAJERC, KI GA JE ISTRA SPREJELA ZA SVOJEGA, ALI »FRKOLIN« PRI ŠESTDESETIH

Ob šestdesetletnici pisatelja Marjana Tomšiča

Dvaintrideset let je minilo, odkar je izšla Tomšičeva prva knjiga *Krog v krogu*. Sedmega avgusta 1999 pa se mu je nekje v naših hribih, ko je bil z ženo na dopustu, zaokrožilo njegovih šestdeset let.

Doslej je izšlo več kot dvajset Tomšičevih knjig za odrasle in otroke: *Krog v krogu*, *Onstran*, *Olive in sol*, *Šavrinke*, *Ti pa kar greš*, *Super frače*, *Kafra*, *Noč je moja, dan je tvoj*, *Zgodbe o kačah*, *Veter večnosti*, *Kažuni*, *Oštrigeca*, *Glavo gor, uha dol*, *Zrno od fermentona*, *Začarana hiša in druge istrske pravljice*, *Ognjeni žar*, *Vruja*, *Norček*, *Vrnitev*, *Frkolini*, *Prah vesolja*, *Škatlarji ...*, v katerih se je resničnost pomešala s pisateljevo razbohoteno domišljijo in mistiko.

Piše tudi scenarije za risanke; med najbolj uspešnimi so: *Kamen*, *Vrata*, *Vsiljivec*, *Komar*, *Agonija ...*

Je avtor številnih radijskih iger: *Štiglica*, *Kocka*, *Kjuč*, *Trije*, *Jesus Križani*, *Rešitev*, *Romeo y Julieta*, *Silvorex*, *Daemon ...* V zadnjem času je doseglo velik uspeh njegovo dramsko besedilo *Bužec on, bušca jaz*, ki ga igra dramska umetnica Saša Pavček (doslej je imela že sedemdeset predstav).

Bilo je septembra 1945, ko smo se priselili v rački grad. Tomšičevi so bili naši najbližji sosedje. Ko sem Marjana prvič videla, je sedel sredi kupa igrač na balkonu, na katerega smo se morali vsi stanovalci severovzhodnega dela gradu vzpenjati po kamnitih stopnicah, ki so vodile ob steni štirikotnega dvorišča, če smo hoteli priti v svoja stanovanja. Marjanu je bilo takrat šest let. V trenutku, ko sem zagledala, kako se igra, sem si zaželela prav takšne igrače, kot jih je imel on. Zdele so se mi sanjsko lepe. Takšnih dotlej nisem poznala. Še danes jih vidim, če zaprem oči, tudi leseni zaboj, kamor jih je zlagal, ko jih je moral popraviti.

Od leta 1987 je pisatelj Marjan Tomšič svobodni umetnik. Živi v Koprju, ustvarja pa v Gucih, majhni vasi, ki je niti v Atlasu Slovenije ne boste našli.

Ves se je predal Istri in njenim ljude. Ko je poučeval slovenski jezik v Marezigah in Gračišču, so mu jo pomagali odkrivati učenci, s katerimi je celo

desetletje zbiral »... tik pred dvanajsto žlahtne sestavine istrske tradicije«, kot pravi dr. Marija Stanonik. Tako je nastala zbirka istrskih štorij *Noč je moja, dan je tvoj in še marsikaj ...*

26. Septembra lani je Boris Šuligoj v *Nedelu* zapisal tvoje misli: »Včasih se mi zdi, da sem pretiraval ...« Med drugim se ti zdi, da si pretiraval tudi v številu knjig. Razmišljaš o kvaliteti svojega pisanja in si ne zaupaš, da je dobro, zelo dobro, vedno boljše, kar si napisal. Vsaj tako pravijo kritiki, da se vzpenjaš od stopnice do stopnice, vedno višje. Morda boš nekoč tako visoko, da bodo vse ostale knjige veljale toliko kot ena sama, ki jo boš še napisal. Vseh dvajset knjig bi dal za eno, ki bi po kakovosti nadkrilila vse ostale. Ali je to želja po popolnosti?

Če si se rodil kot pisatelj, si kakor vodni izvir; ne moreš in ne moreš prenehati s pisanjem in tako tudi izvir ne more kar tako presahnuti. Voda priteka iz njega brez nehanja, pisatelj pa piše in

piše ... Oba pa čakava, kdaj se bo iz naju prikotrljal biser; iz globin in temin zemlje – iz skrivnostnega sveta človeške duše.

To večno pisanje človeka utruji. Tudi ženska je po mnogih porodih kdaj pa kdaj malodušna. In kakor ona za svoje otroke ne ve, kaj bo iz njih, tako tudi pisatelj ne ve, katera njegova knjiga bo zares »rodovitna«. Zato si včasih rečem, da bi vse svoje knjige zamenjal za eno samo, ki bi bila tako veličastna, kakor je, recimo *Starec in morje*. Sicer pa, ali se je Hemingway zavedal vrednosti omenjenega teksta, ko je bil prelit na papir? Hočem reči, da sem morda že napisal svojo najboljšo knjigo, pa tega ne vem.

Tisto o kvaliteti, ki raste s številom napisanih knjig, pa že ne bo držalo. Ob zares dobrih knjigah se lahko pojavijo tudi slabe. To je pač zakonitost pisatelj-skega popotovanja; gremo gor in dol, pa spet gor, gor, in potem lahko kar strmo pademo spet dol ...

Za pisanje te je navdušil in vzpodbudil profesor Franc Turičnik, ki te je učil slovenščino na nižji gimnaziji v Račah, s tem da je pohvalil tvoje spise. Ideje in navdih, pa potrebuješ vsak dan. Kaj te zdaj polni, da lahko ustvarjaš?

Profesor Franc Turičnik je odkril v mojih spisih nekaj, kar ga je prepričalo, da imam dar pisanja. Spominjam se, kako se je nekega večera prismejal moj oče v kuhinjo in vsem oznanil, da imamo v družini pisatelja. In ta pisatelj bi naj bil jaz. Tako mu je bil rekel profesor Turičnik. Na očetovem obrazu je bilo nekaj slovesnega, v nasmehu je bil ponos. To mi je takrat pomenilo ogromno! Res pa je, da bi iz vsega tega ne bilo nič, če ne bi bil po naravi garač in če ne bi bilo v meni nečesa, česar ne morem opisati. To je pač nekaj, kar me je osrečevalo, kadar sem pisal, in onesrečevalo, ko tega nisem počel. Bila je in še je ta notranja nuja, ta strastna želja, da bi pripovedoval zgodbo, zgodbe ...

Tudi za branje moraš najti čas. Kaj bereš? Katero zvrst literature? Imaš kakšnega vzornika, posebno za svoje magično-realistično pisanje, ki bi ga rad dosegel ali se mu približal? Te že dolgo spremlja pri pisanju?

Pri branju knjig nimam nobenega reda. Kar same prihajajo, se pojavljajo. Kaj sem bral pred kratkim? Oscar Wilde: *Slika Doriana Graya*. Zakaj? Poleti sem bil mentor mladim v Strunjanu (DUO – dnevi ustvarjalnih otrok) in tam je bila dijakinja Eva Ferfolja iz Ajdovščine, ki je ves čas prebiral ta roman v originalu. To me je pripravilo do tega, da sem knjigo po mnogih letih spet vzel v roke. In, resnično, veliko mi je povedala, ogromno razkrila. Več kot takrat, ko sem jo bral prvič.

Na ljubljanski ulici sem poleti kupil za tristo tolarjev roman Harrya Martinsona: *V Indijo Koromandijo*. Kar tako sem se odločil za to knjigo, čeprav je imel prodajalec »starih« knjig na kupe. In potem sem začuden v junaku romana prepoznaval tudi poteze svojega Marja Boškina iz Ostrigece ...

Prevajalec in moj dolgoletni prijatelj prof. Vital Klabus mi je poklonil roman *Voss*, delo Patricka Whitea. No, skozi to delo sem se prebijal kar dolgo in neskončno potrpežljivo. White me je učil, kako je možno na skrajno dolgočasen način pripovedovati neznansko zanimivo zgodbo.

Moje pisanje imajo nekateri za inачico južnoameriškega magičnega realizma. Pri tem je zanimivo, da sem pred pisanjem *Šavrink*, *Zrna od frmentona*, pred *Ostrigeco* ... prebral le *Koruzarje*, roman odličnega pripovednika Miguela A. Asturiasa. Gabriela Marqueza (*Sto let samote*) sem šel brat šele potem, ko sem prebral v ocenah svojih istrskih del, da je moje pisanje podobno magičnemu realizmu. Sicer pa: nimam nobenega konkretnega vzornika. No, edini »vzornik« je dobra literatura nasploh.

Pred kratkim sem bral italijanske pravljice. Pravljice so odlična literatura. Ali niso pravljice vseh narodov ta prava, stoletja trajajoča uspešnica?

Toliko si že povedal o Istri, Istranih, o svojem odnosu do njih in njihovem do tebe. Pravzaprav je bila zanje sreča, ker te je naključje pripeljalo mednje. Tako je moralo biti. Čeprav si izbiral službo med vsemi štirimi stranmi slovenskega sveta, si se odločil za Primorsko. Lahko bi te pot zanesla na drugi konec naše zemlje in pisal bi o njem in njegovih ljudeh. Bi se zdaj preselil drugam? Kaj je tisto, kar te priklepa na Istrane?

Istrani pravijo usodi »dištin«. Usoda je pač tako hotela. Namreč to, da pišem o Istri, čeprav sem po rojstnem kraju Štajerc. Ali ni to kruta kazen za bog ve katera moja slaba dela v prejšnjem življenju? Zakaj kruta? Štajerci mi namreč očitajo, da sem se odpovedal rojstni pokrajini, da sem kar nekako izdal Štajersko in Štajerce. Istrani pa pravijo: »No ja, saj dobro piše. Ampak on je forešt!«

Pri tem se me pa drži še ta smola, da me literarni poznavalci vidijo in priznavajo le v predelu, kjer piše Istra, a vsa druga dela, med temi splošno slovenska, tudi »štajerska«, kar nekako spregledajo. Pa je razmerje med istrskimi in ostalimi knjigami ena proti tri!

Istre seveda ne morem zapustiti. Od prihoda v to zame sanjsko pokrajino je minilo triintrideset let. Tu so me cepili na oljko. Kam naj torej grem? Z Istrani sem se prepletel v dobrem in slabem. Rad jih imam, čeprav so včasih, vsaj nekateri, hudo trmasti in kamnito trdi. Takšno je pač življenje. Nikoli ne moreš sprejeti le sončne strani. Oboje ali pa nič!

V tebi je vrelo. Moral si pisati, moral si raziskovati kraje in ljudi, njihovo življenje in preteklost. Kdo ti je poleg učencev, ki

so po vaseh skupaj s tabo zbirali ljudske pripovedi, še pomagal dolbsti v plasti časa, da si spoznal korenine istrskega življenja, iz katerih poganja sedanji rod?

Istro in njene ljudi sem najgloblje spoznaval, ko sem se pogovarjal z domačini; pri njih doma, v oštariji, na cesti, na polju, v vinogradu ... Učenci so mi odprli pot do njihovih mam, očetov, non, nonotov. Odpirali so mi vrata do njihovih src. A največ sem o Istri in njenih ljudeh spoznal takrat, ko sem obiskoval jajčarice, šavrinke, te večne potovke. Te svetopisemske žene in njihove osličke. In še ne bi bilo iz vsega skupaj nič, če me ne bi usoda pripeljala v hišo šavrinke Marije Franca v Gračišču. Pri njej sem živel skoraj sedem let in tu so nastala vsa moja pomembna istrska dela: *Olive in sol*, *Šavrinke*, *Oštrigeca*, *Kažuni* ... Dve ustvarjalno nemirni duši sta se združili v eno. V srečanju s to premilo starko je bila skrita usoda. Obe polovici: svetla in temna ...

Marjan, pozna se iz Rač, še iz otroških let. Ko sem brala tvoje knjige, vsebinsko vezane na Rače, sem spoznala resnične osebe, ki si jih v zgodbah opisoval, po lastnostih in zunanjih značilnostih, čeprav si jih preimenoval. Misliš, da se današnji prebivalci Rač zavedajo dragocenosti tvojih zapisov, saj si s tem vaščane trajno zabeležil v slovenski književnosti. Kaj pravijo sami o tem?

Roman *Kafra* je prepletanje realizma in fantastike; sanje pronicajo v stvarnost in resničnost se izgublja v sanjah. Pač tako, kot sem doživljal kot otrok vojni čas in prva leta po vojni. Če ne bi odkril načina, kako uiti pobesnelosti tistega časa, najbrž ne bi preživel. Zato je ta roman bolj literarna fikcija kot pa realistično nizanje dejanskih pripetljajev. Torej so junaki v njem osebe iz otrokove bujne fantazije in bolj malo iz resničnega dogajanja. V *Super fračah* in *Frkolinih* je več realizma, torej več opisov dogajanja,

kakor se je pač ohranilo v spominu sedemletnega dečka in morda tudi v spominu drugih Račanov.

Pregovor pravi: Daleč od oči, daleč od srca. Za Račane, ki se še spominjajo vojnih in povojnih let, sem pač »Urošov sin«; sin od »onega predsednika«. Sicer skoraj vedno dodajajo, da je bil moj oče velik poštenjak, a zame bi bilo danes bolje, če bi bil moj oče po vojni na drugem bregu ... Politika je od nekdanj mešala ljudem pamet. Sicer pa: če je moja literatura iz take snovi, ki je odporna na erozijo časa, bodo morda nekoč name ponosni tudi Račani. Danes pa le malokomu kaj pomenim, tako se mi vsaj zdi. No, morda se motim.

Ali je poleg dogodkov v Super fračah in Frkolinih ostalo v tvoji zakladnici še kaj spominov na prvobitno domovanje, na tvoje sotrpine iz otroških let, kar boš še oblikoval v zgodbe? Bo do tretje otroške knjige o tvojih prijateljih in dogodivščinah z njimi preteklo tudi toliko let kot med prvo in drugo knjigo? Saj veš, kako najstniki in mlajši radi berejo obe tvoji knjigi, zato upam, da jih ne boš razočaral.

Tretje knjige o mojem otroštvu gotovo ne bo. Tudi druge, torej *Frkolinov*, ne bi bilo, če ne bi nekega dne odkril rojstne hiše svoje mame. (Mama je umrla leta 1943; takrat sem bil star štiri leta in pol.) Ves čas sem bil prepričan, da se je rodila v Juršincih, od koder sicer izhaja njen rod, potem pa sem s pomočjo sošolke Ivanke Peršuhove našel njen poročni list, v katerem je pisalo, da se je moja mama Maria Klajžer rodila leta 1908 v Studencih pri Mariboru, v ulici Ob izvirih številka štiri. Ko sem po dolgem iskanju našel to hišo, okoli katere je še danes vse polno izvirov in izvirkov, in ki je še vedno prav takšna, kot je bila pred dvaindevetdesetimi leti, je to name delovalo kot čudež. Česa takega še nisem doživel! Srečanje s krajem rojstva

moje mame se je spremenilo v blaženo inspiracijo. Ko sem se vrnil v Koper, so vrele iz mene frkolinske zgodbe s tako močjo, kot je tam vrela iz hriba studenčnica. In bil sem poln neopisljive sreče.

Torej, ljuba moja prijateljica iz otroških let, tretje knjige ne bo. Lahko jo pa napišeš ti, saj se spominjaš vsega tistega, kar sem jaz že davno pozabil.

Za svoje literarno delo si dobil že kar precej nagrad in priznanj, od nagrad založb, raznih razpisov do nagrade Prešernovega sklada. Tvoja komedija Južič in Juča je bila lani v celju na razpisu za »žlahtno komedijo« poleg nagrajene Mörderndoferjeve najboljša, nekako skoraj enakovredna njegovi, le da je žirijo motilo primorsko narečje. Ostalih več kot dvajset se po kvaliteti ni približalo nagrajenčevi in tvoji. Približno tako je dr. Matjaž Kmecl zapisal v oceni, ki je bila objavljena v Delu. Kaj ti pomeni nagrada? Ali te hudo potare, ko nagrado že slutiš, veš, da jo zaslužiš, pa se ti zadnji hip izmuzne in ostaneš praznih rok?

Z mojo dramatiko se dogaja nekaj podobnega kot s knjigami, ki niso »istrske«. Tisti, ki odločajo, pravijo: »On je romanopisec in ne dramatik! Naj torej kar lepo ostane v zanj določenem predalu!«

Drama *Jezus Križani*, ki se je na natečaju za Grumovo nagrado leta 1998 uvrstila na četrto mesto, je bila že sprejeta v program kranjskega gledališča, o tem se je pisalo v časopisih, pa so jo potem iz »repertoarnih razlogov« črtali. Monokomedija *Bušca jaz, bužec on*, ki je v odlični interpretaciji Saše Pavček postala uspešnica, je bila morda prav zaradi tega uspeha degradirana v »ljudsko« igro, torej v nekaj manjvrednega. Pa to sploh ni res! Loteva se prav nič ljudske teme: sodobnih odnosov med zakoncema in sploh odnosov med moškim in žensko. Na humoren način obravnava

razpad zakonske zveze in s tem tudi družine; torej gre za še kako aktualno tematiko!

Tvoj rojstni kraj so Rače pri Mariboru. Tam si pognal korenine, tam si doživel prvo razočaranje in občutke sreče. Tam so ti gozdiček pred gradom, skrivni rov za njim, ribnik z močvirno travo in lokvanji, kostanjev drevored in še kaj vzbujali domišljijo, ki te spremlja vse do danes... Redko se vračaš v svoj rojstni kraj. Kako doživljaš spremembe, ki so nastale v desetletjih, odkar si odšel, ko se znajdeš sredi rojstne vasi?

Moja rojstna vas se je silno spremenila. »Zezmanove gmajne« ni več, tudi ribnika med gradom in Pinusom, ki je bil prostor mojih najmočnejših doživetij v otroštvu, ni več. Tam je zdaj parkirni prostor. Gozdička med gradom in cesto, kjer so se dogajale naše velike in majhne skrivnosti, ni več. Izginil je kostanjev drevored; kolikokrat sem se zatekel v krošnje teh dreves in se tam počutil kot v materinem naročju! Tudi mogočnih, stoletja starih hrastov, ni več. In še bi lahko našteval. Pa se ne pritožujem, saj se zavedam, da je večna le sprememba. To je nujnost. Če so te spremembe za nas

dobre ali slabe, to pa je že drugo vprašanje.

Povej, prosim, katera tvoja knjiga je zdaj v tisku in kaj še pripravljaš?

Pred izidom je knjiga za otroke in odrasle: *Katka in Bunkec Runkec*. Izšla bo pri Mladinski knjigi (urednik Andrej Ilc, ilustracije Suzana Bricelj). Tematika: ločitev mame in očeta, doživljanja skozi neposredno pripoved deklice Katke.

O tem, kar zdaj nastaja, pa raje ne bi govoril.

Hvala za vse, kar si povedal. Želim ti zdravja in sreče. Seveda pa mnogo idej in navdiha za nove zgodbe. Naj vrejo iz tebe kot voda v ulici ob izvirih!

Istrani zlepa ne pozabijo, kdo je »forešt« – tujec, priseljenec, tudi njegove otroke in vnuke še spremlja ta predznak. Štajerca Marjana Tomšiča pa so vzljubili, ga sprejeli za svojega, saj so z njim povezani s *Šavrinkami, Kažuni, Oštrigeco, Zrnom od frmentona*, istrskimi štorijami..., mu odprli srca in zaupali največje zaklade narodnega bogastva, ki so jih hranili skozi stoletja iz roda v rod.

Ljudmila Conradi